

11. Марушко Ю.В. Стан вигодовування дітей першого року життя на сучасному етапі / Ю.В. Марушко, О.Д. Московенко // *Новости медицины и фармации*. – 2009. – № 3–4 (269–270). – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.mif-ua.com/archive/article/7803>.

12. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/435-15/page>.

13. Линник С.О. Стан впровадження в Україні глобальної стратегії ВООЗ щодо годування дітей грудного і раннього віку / С.О. Линник // *Державне управління: удосконалення та розвиток*. – 2013. – № 2. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.dy.nauka.com.ua/?op=1&z=543>.

14. Стефанчук Р.О. Особисті немайнові права фізичних осіб у цивільному праві (поняття, зміст, система, особливості здійснення та захисту) : дис. ... док. юрид. наук : спец. 12.00.03 «Цивільне право, цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право» / Р.О. Стефанчук. – К., 2007. – С. 509.

ІСМАІЛОВА У. Ш.,
аспірант кафедри
цивільно-правових дисциплін
(Одеський національний університет
імені І. І. Мечникова)

УДК 347.121.1

ПОНЯТТЯ, ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА Й ОЗНАКИ КАТЕГОРІЇ «ЛІКАРСЬКА ТАЄМНИЦЯ» В ЗАКОНОДАВСТВІ УКРАЇНИ

У статті проаналізовано наявне в законодавстві й літературі поняття «лікарська таємниця», показана доречність уживання саме поняття «лікарська таємниця» в науковій літературі, сформульовано власне визначення поняття «лікарська таємниця». Також окреслено основні ознаки лікарської таємниці як особистого немайнового права.

Ключові слова: лікарська таємниця, таємниця про стан здоров'я, інформація про стан здоров'я особи, особисті немайнові права, права пацієнтів, конфіденційність, медичне право.

В статье проанализировано существующее в законодательстве и литературе понятие «врачебная тайна», показана уместность употребления именно понятия «врачебная тайна» в научной литературе, сформулировано собственное определение понятия «врачебная тайна» Также очерчены основные признаки врачебной тайны как личного неимущественного права.

Ключевые слова: врачебная тайна, тайна о состоянии здоровья, информация о состоянии здоровья, личные неимущественные права, права пациентов, конфиденциальность, медицинское право.

In the article analyzed the concept of “medical secret”, which exists of legislation and literature, shows the appropriateness of the use of the concept of “medical secret” in the scientific literature, formulated its own definition of “medical secret” also outlined the basic features of medical confidentiality as moral rights.

Key words: medical secret, secret of health information on the health of individuals, moral rights, patient rights, privacy, medical law.

Вступ. Актуальність досліджуваної теми полягає в тому, що на сучасному етапі розвитку вітчизняного законодавства у правовій регламентації лікарської таємниці як категорії та у правовому регулюванні реалізації права на лікарську таємницю існує низка колізій і прогалин. Поряд із цим законодавче регулювання у сфері охорони здоров'я є одним із пріоритетних напрямів державної політики України. Сьогодні це питання є одним із головних соціальних завдань, що вирішуються державою. Саме тому аналіз законодавчої бази у сфері охорони здоров'я, визначення основних понять категорії «лікарська таємниця» та вдосконалення механізмів реалізації правових норм є наразі досить актуальним.

Це питання досліджували в різні часи І. Шатковська, О. Богославська, А. Коні, Ю. Аргунова, В. Головченко, Л. Дембо, Н. Коробцова, О. Махник та ін.

Постановка завдання. Метою статті є розгляд еволюції поняття «лікарська таємниця», правильності й доречності поняття «лікарська таємниця», аналіз наявних у літературі визначень поняття «лікарська таємниця», формулювання власного бачення цього терміна, загальна характеристика та викладення основних ознак лікарської таємниці як важливої частини особистих немайнових прав особи у сфері медичного й цивільного права, висвітлення проблемних питань досліджуваної категорії.

Результати дослідження. Протягом довгого часу лікарська таємниця була лише моральним і етичним правилом, яке залежало від особи лікаря, його внутрішніх переконань, виховання та інших аспектів, що могли сприяти розкриттю тих чи інших відомостей про хворого. Наразі збереження лікарської таємниці юридично закріплено, на нашу думку, потребує особливої уваги на сучасному етапі розвитку України та її законодавства.

Історики медицини вважають, що поняття «лікарська таємниця» зародилося в Стародавній Індії. Для доказу цього зазвичай приводять афоризм про особливі довірчі стосунки лікаря й пацієнта: «Можна боятися брата, матері, друга, але лікаря – ніколи!». Це відобразилось згодом і в клятві Гіппократа, який обіцяв: «Що б під час лікування – а також і без лікування – я не побачив або не почув щодо життя людського з того, що не потрібно коли-небудь розголошувати, я промовчу про те, вважаючи подібні речі таємницею».

Із часом настав період, коли ставлення суспільства до лікарської таємниці змінилося. У клятві європейських лікарів, яка відома з VI ст. н. е., про неї немає ніяких згадок. Так тривало до XVI ст., коли в різних країнах Європи (Італії, Швейцарії, Німеччини, Франції) були опубліковані праці Гіппократа. Це стало тріумфом батька медицини. Його авторитет серед європейських лікарів досяг такої висоти, що цей період увійшов в історію як «друге пришествя» Гіппократа. У той час лікарі, які одержували ступінь доктора медицини на паризькому медичному факультеті, зобов'язані були давати «факультетську обіцянку», створену на основі «Канону», перед бюстом Гіппократа [1, с. 15].

За аналогією з «Клятвою Гіппократа» на початку XX ст. була складена і сестринська «Клятва Флоренс Найтінгейл» (що отримала ім'я засновниці професії медсестри, яка відкрила в 1861 року першу у світі школу сестринської справи в Англії), де також указувалась необхідність «дотримання в таємниці подробиць із життя хворого».

У законодавстві Російської імперії не було норми, яка забезпечувала збереження лікарської таємниці в кримінальному судочинстві. Як зазначав І. Фойницький, обов'язок збереження лікарської таємниці існував «до порога судової зали». Конструктивній критиці піддавали це положення такі представники російської юридичної науки, як Н. Таганцев, Л. Владимиров, А. Коні, М. Духовський.

У дореволюційній Росії лікарі після закінчення медичного факультету промовляли так звану «Факультетську обіцянку», у якій було зазначено таке: «Допомагаючи стражденим, обіцяю свято берегти довірені мені сімейні таємниці й не використовувати на зле їхню довіру мені». Цієї таємниці мали додержуватися особи відповідних професій, приватні особи звільнялися від такого обов'язку.

В Уложенні 1864 року йшлося про те, що розголошення лікарської таємниці має бути умисним, а якщо таємницю було розголошено з необережності, особи не несли відповідальності. Лікарі та інші медичні працівники були не вправі відмовитися давати показання як

свідки, посилаючись на професійну таємницю, а також зобов'язувалися надавати органам розслідування відомості, що становили лікарську таємницю. Відповідно до Уложення й Лікарського статуту, лікарі обов'язково мали доповідати про насильницьку смерть, передчасні пологи тощо. Ця обітниця була предметом медичних і юридичних дискусій.

У СРСР Клятва лікаря, що була прийнята 1961 року, та Обітниця лікаря (Указ Президіуму Верховної Ради СРСР від 26 березня 1971 року) містять обов'язковість щодо дотримання лікарської таємниці. У статті 19 Закону УРСР «Про охорону здоров'я» зазначено, що лікарі й інші медичні працівники не мають права розголошувати відомості про хворобу, інтимне та сімейне життя хворого, які стали їм відомими внаслідок виконання професійних обов'язків [1, с. 20].

Отже, лікарська таємниця на початку свого виникнення мала абсолютний характер, але надалі трансформувалася й нині має лише частковий характер. Питання про те, які відомості вправі викласти медичний працівник на допиті як свідок або під час проведення експертизи, було дискусійним у радянській юридичній літературі, у якій існували різноманітні точки зору. Одні автори вважали, що лікарі й інші медичні працівники не вправі відмовитися від дачі показань свідків у кримінальному провадженні стосовно як хвороби пацієнта, так і його інтимного або сімейного життя. На думку інших, медичні працівники зобов'язані відповідати на питання тільки про обставини хвороби пацієнта.

Основи законодавства Союзу РСР і союзних республік про охорону здоров'я давали підстави для правильного вирішення проблеми.

Згідно з ч. 2 ст. 16 Основ, на керівників установ охорони здоров'я покладалася обов'язок представляти на вимогу органів слідства і суду відомості лише про хвороби громадян, а не про інші обставини особистого життя. Отже, обставини інтимного й сімейного життя пацієнта, що стали відомі лікареві, не мали бути розголошені, оскільки це викличе недовіру до лікаря та медицини.

Точка зору на збереження лікарської таємниці діаметрально змінилася у 1920-х роках. За повідомленнями газетних звітів, на одному з диспутів, що відбулися в Москві в січні 1928 року, наркомздрав Н. Семашко так обмалював наявну на той час позицію: «Ми дотримуємося курсу на повне зруйнування лікарської таємниці. Лікарської таємниці не повинно існувати. Це випливає з нашого основного лозунгу, що «хвороба – не ганьба, а нещастя»... Кожен лікар повинен сам вирішувати питання про межі цієї «таємниці». Далі висловлена точка зору була підтримана, і тим самим питання було нібито вичерпано. Багато пізніше сам Н. Семашко визнав помилковість такої позиції Наркомздраву. На думку В. Вересаєва, пропозиція, висунута Н. Семашком, практично в загальній масі лікарів призводить до обурливого зневажання самими законними правами хворого. Хоча, звісно, абсолютне дотримання лікарської таємниці також не є прийнятним. «Де збереження лікарської таємниці погрожує шкодою суспільству або оточуючим хворого людям, там не може йтися про збереження лікарської таємниці. Питання лікарської таємниці, безумовно, має регулюватися розуміннями суспільної доцільності» [2, с. 349].

Отже, лікарська таємниця виникла і тривалий час існувала як абсолютна, що не знала жодних винятків. Це була таємниця й від влади, і від близьких хворому осіб. Якщо хворий довірився лікареві, то той не може відмовити в наданні медичної допомоги та не вправі видати хворого поліції або суду. Поступово лікарська таємниця почала набувати часткового характеру. Від абсолютної лікарської таємниці законодавство деяких країн у різний час поступово переходило до системи правових положень про те, у яких випадках лікарська таємниця підлягає розголошенню.

Перейдемо до розмежування понять «лікарська таємниця», «таємниця про стан здоров'я», «медична таємниця» й «медична інформація». Поняття «лікарська таємниця» міститься в ст. 40 Закону України «Основи законодавства України про охорону здоров'я», у якій указано, що медичні працівники та інші особи, яким у зв'язку з виконанням професійних або службових обов'язків стало відомо про хворобу, медичне обстеження, огляд і їхні результати, інтимну й сімейну сторони життя громадянина, не мають права розголошувати

ці відомості, крім передбачених законодавчими актами випадків [3]. Поняття «таємниця про стан здоров'я» міститься в ст. 39-1 Закону України «Основи законодавства України про охорону здоров'я», у якій указано, що пацієнт має право на таємницю про стан свого здоров'я, факт звернення за медичною допомогою, діагноз, а також про відомості, одержані під час його медичного обстеження [3], і в ст. 286 Цивільного кодексу України, згідно з якою фізична особа має право на таємницю про стан свого здоров'я, факт звернення за медичною допомогою, діагноз, а також про відомості, одержані під час її медичного обстеження; забороняється вимагати й подавати за місцем роботи або навчання інформацію про діагноз і методи лікування фізичної особи; фізична особа зобов'язана утримуватися від поширення інформації, яка стала їй відома у зв'язку з виконанням службових обов'язків або з інших джерел [4]. Поняття «медична таємниця» не знайшло своє втілення в законодавстві, але ним активно користуються в науковій літературі, наприклад, В. Головченко, Л. Грузова, І. Купова, М. Малєїна, І. Петрухін, С. Стеценко. Щодо поняття «медична інформація», то воно міститься лише в Рішенні Конституційного Суду України у справі щодо офіційного тлумачення ст. ст. 3, 23, 31, 47, 48 Закону України «Про інформацію» і ст. 12 Закону України «Про прокуратуру» (справа К. Устименка) від 30.10.1997 № 5-зп. Відповідно до вказаного Рішення, медична інформація – це свідчення про стан здоров'я людини, історію її хвороби, мету запропонованих досліджень і лікувальних заходів, прогноз можливого розвитку захворювання, в тому числі й про наявність ризику для життя і здоров'я [5]. Із вказаного випливає, що законодавець не має єдиного підходу як до назви досліджуваної категорії, так і до її визначення.

Значущість лікарської таємниці як права особи підтверджує також закріплення лікарської таємниці в низці міжнародно-правових актів. Зокрема, це Європейська хартія прав пацієнтів, у ст. 6 якої зазначено, що кожна особа має право на конфіденційність особистої інформації, включаючи інформацію про стан здоров'я, медичний огляд чи обстеження, їхні результати, інтимну й сімейну сторони життя, а також право на захист приватності під час проходження діагностичних, лікувальних чи реабілітаційних процедур [6]. Відповідно до Міжнародного кодексу медичної етики (прийнятого 3-ю Генеральною Асамблеєю Всесвітньої медичної асоціації, Лондон, Великобританія, жовтень 1949 року), лікар зобов'язаний дотримуватись абсолютної таємниці в усьому, що він знає про свого пацієнта, навіть після смерті. Аналогічні вимоги містить Декларація в політиці в галузі забезпечення прав пацієнта в Європі (прийнята Всесвітньою організацією охорони здоров'я, Амстердам, Нідерланди, 1994 рік), згідно з якою всі відомості про стан здоров'я пацієнта, діагноз, лікування тощо є конфіденційним. Розкрити ці відомості можна тільки за згодою пацієнта. Конвенція про права людини в біомедицині (прийнята Радою Європи, Страсбург, 1996 рік) відомості про стан здоров'я людини визнає складовою права на повагу до приватного життя (ст. 10). Право на повагу до приватного життя людини охороняється також положеннями Європейської конвенції про захист прав і основних свобод людини [7, с. 2].

Варто зазначити, що, на нашу думку, семантично правильним було б уживання поняття «медична таємниця», адже за буквальної трактовки «лікарська таємниця» – це таємниця, яку повинні зберігати саме лікарі й ніхто більше. Використання цього терміна обмежує коло осіб, які повинні утримуватись від розголошення відомостей про особу, котра звернулась до закладу охорони здоров'я за медичною допомогою. У свою чергу, термін «медична таємниця», по-перше, найбільш правильно виражає внутрішню сутність конфіденційних відомостей особи, яка звернулась за медичною допомогою, а по-друге, розширює коло суб'єктів збереження конфіденційних відомостей, так як охоплює й інших медичних працівників, і працівників закладів охорони здоров'я, які не беруть участь у лікуванні особи. Але при всіх перевагах поняття «медична таємниця» ми будемо використовувати саме поняття «лікарська таємниця», адже, по-перше, це поняття давно закріпилось у суспільстві (і серед пацієнтів, і серед лікарів), по-друге, воно знайшло своє втілення в одному з основних нормативно-правових актів України про охорону здоров'я – у Законі України «Основи законодавства України про охорону здоров'я». Такої думки дотримується й С. Стеценко, який зазначає: «Термін «лікарська» не зовсім точно відображає обов'язок збереження в таємниці інформації про хворого. Більш точ-

ним може вважатися використання терміна «медична таємниця», оскільки мова йде про всю сферу медицини, про необхідність не тільки лікарям зберігати в таємниці отримані відомості». Термін «лікарська таємниця» має глибоке історичне коріння і, як зазначають В. Головченко та Л. Грузова, є більш зрозумілим для медичного персоналу. Основними факторами, що свідчать про правомірність використання поняття «лікарська таємниця», є такі:

– історичні передумови, відповідно до яких протягом століть застосовувався термін «лікарська таємниця»;

– відображення саме лікарської таємниці в нормативно-правових документах, що регламентують медичну діяльність у державі, зокрема в Основах законодавства України про охорону здоров'я;

– термінозначення «лікарська» цього виду таємниці свідчить не про кваліфікацію й освіту медичного працівника, а про вид діяльності – «лікування» [8, с. 9]. Таку саму позицію має також і О. Кичма, яка зазначає, що термін «лікарська» не зовсім точно відображає обов'язок збереження в таємниці інформації про хворого. Більш точним може вважатися використання терміна «медична таємниця», оскільки мова йде про всю сферу медицини щодо необхідності не тільки лікарям зберігати в таємниці отримані відомості [9, с. 13]. Н. Малейна також вважає, що, замість поняття «лікарська таємниця», необхідно використовувати категорію «медична таємниця». Це зумовлено таким:

а) якщо допомога надається в лікувальному закладі, то обов'язок забезпечити таємницю несе ця установа;

б) допомога поза лікувальним закладом (на вулиці, в громадському транспорті, вдома) може бути надана не тільки лікарем, а й іншими медичними (сестри, няні, доглядальниці, реєстратори) і фармацевтичними працівниками [10, с. 82].

Підсумовуючи викладене вище, на нашу думку, варто стандартизувати понятійний апарат і ввести єдине поняття – «лікарська таємниця». Це виключить непорозуміння та помилки серед медичних працівників, серед юристів, а також осіб, які недостатньо знайомі із законодавством, яке стосується медичної сфери.

Варто приділити увагу також визначенням поняття «лікарська таємниця» та «медична таємниця», які існують у літературі.

Автори Фармацевтичної енциклопедії зазначають, що лікарська таємниця – це сукупність відомостей про хворобу (діагноз, методи лікування, прогноз тощо), а також про сімейне та інтимне життя хворого, які стали відомими медичним і фармацевтичним працівникам у процесі лікування, що не підлягає розголошенню [11]. На думку В. Аكوпова, під лікарською таємницею потрібно розуміти всі відомості, отримані від хворого або виявлені під час медичного обстеження або лікування, що не підлягають розголошенню без згоди хворого [12, с. 67]. О. Богославська стверджує, що лікарська таємниця – це охоронювана федеральним законом не загальнодоступна інформація як сукупність відомостей про стан здоров'я громадянина, а також інші відомості, отримані під час його обстеження та лікування, що стали відомими медичному працівникові в силу виконання ним своїх професійних обов'язків, що становлять дійсну або потенційну цінність для пацієнта (фізичної особи) та інших зацікавлених осіб (родичів і свояків правовласника, спадкоємців), розголошення яких може завдати цим особам шкоду і стосовно яких ужито належних заходів щодо збереження конфіденційності [13, с. 5].

С. Михайлов указує на те, що під медичною таємницею варто розуміти захищені законом відомості про факт звернення за медичною допомогою, стан здоров'я громадянина, діагноз його захворювання та інші відомості, отримані під час його обстеження й лікування, обов'язок зберігати які покладено на осіб, котрі виконують професійні, службові та інші обов'язки у сфері медичної діяльності [14, с. 218].

Для кращого розуміння поняття «лікарська таємниця» та його особливостей доцільно сформулювати власне визначення поняття «лікарська таємниця» з урахуванням основних принципів, закладених у законодавстві, й особливостей медичного права. Отже, на нашу думку, лікарська таємниця – це інформація про стан здоров'я особи, перебіг хвороби, методи лікування, інформація, яка стала відома під час огляду особи, інформація про факт звернення

особи до медичного закладу, інформація, яка отримана безпосередньо від самої особи (симптоми, факти з особистого життя, інформація про генетичні і спадкові хвороби, інформація про алергію на препарати тощо), стала відома медичним працівникам (головний лікар, заступники головного лікаря, лікарі, лікарі-консультанти, медичні сестри, лаборанти, фармацевти) та іншим особам, котрі дізнались про вказане у зв'язку з виконанням ними службових обов'язків (санітари, няньки, медичні реєстратори, юристи, бухгалтери, економісти, працівники відділу кадрів тощо), і не може бути розголошена, крім випадків, визначених законодавством.

Висновки. Підсумовуючи викладене, варто зазначити, що лікарська таємниця є однією важливих частин особистих права і свобод людини та громадянина, дотримання яких наразі проголошено пріоритетним завданням суспільства й держави загалом, а також важливою частиною медичного права, деонтології в медицині, цивільного права України. Це підводить нас до того, що проблеми у правовому регулюванні лікарської таємниці, неузгодженість понятійного апарату цієї категорії, колізії в законодавстві можуть призвести до низки несприятливих умов, для усунення яких згодом можуть знадобитись роки.

Список використаних джерел:

1. Удалова Л.Д. Лікарська таємниця в кримінальному процесі України : [монографія] / Л.Д. Удалова, С.В. Кузьмічова-Кисленко. – К. : Центр учбової літератури, 2015. – 134 с.
2. Медичне право України: правовий статус пацієнтів в Україні та його законодавче забезпечення (генезис, розвиток, проблеми і перспективи вдосконалення) : матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції, Львів, 17–18.04.2008. – Львів, 2008.
3. Основи законодавства України про охорону здоров'я : Закон України від 19 листопада 1992 року № 2801-XII в редакції від 01 січня 2016 року, зі змінами і доповненнями // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1993. – № 4. – Ст. 19.
4. Цивільний кодекс України : Закон від 16 січня 2003 року № 435-IV в редакції від 01 квітня 2016 року, зі змінами і доповненнями // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2003. – № № 40–44. – Ст. 356.
5. Рішення Конституційного Суду України у справі щодо офіційного тлумачення статей 3, 23, 31, 47, 48 Закону України «Про інформацію» та статті 12 Закону України «Про прокуратуру» (справа К.Г. Устименка) від 30.10.1997 № 5-зп [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/v005p710-97>.
6. Європейська хартія прав пацієнтів [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ucdc.gov.ua/uploads/files/hartia.pdf>.
7. Стан та перспективи розвитку законодавства в Україні на сучасному етапі державотворення : матеріали міжвузівської науково-практичної інтернет-конференції, Івано-Франківськ, 25–27 квітня 2012 р. – Івано-Франківськ, 2012.
8. Стеценко С.Г. Медичне право України : [підручник] / С.Г. Стеценко, В.Ю. Стеценко, І.Я. Сенюга – К. : Всеукр. асоц. видавців «Правова єдність», 2008. – 507 с.
9. Кичма О.Ю. Медико-правове значення медичної таємниці / О.Ю. Кичма // Європейські перспективи. – 2013. – № 11. – С. 11–15. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/evpe_2013_11_4.
10. Малейна М.Н. Захист особистих немайнових прав радянських громадян / М.Н. Малейна. – М., 1991. – С. 80.
11. Фармацевтична енциклопедія [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.pharmacyclopedia.com.ua/article/2075/likarska-tayemnicya>.
12. Акопов В.І. Право у медицині / В.І. Акопов, Є.Н. Маслов. – М. : Книга-сервіс, 2002. – 352 с.
13. Богославська О.В. Медична таємниця у російському цивільному праві : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 / О.В. Богославська ; наук. керівник О.А. Мохов ; ДОО ВПО «Волгоградський державний університет». – Волгоград, 2006. – 10 с.
14. Михайлов С.В. Правова регламентація медичної таємниці / С.В. Михайлов // Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ. – 2012. – № 3. – С. 218–226.

